

6. Юридична термінологія: Довідник / В. В. Головченко, В. С. Ковальський. — К.: Юрінком, 1998. — С. 121.
7. Теория государства и права: Учеб. для юрид. вузов и ф-тов / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. — М., 1997. — С. 335.
8. Тумапов В. А. О юридическом пигализме // Пульс реформ: Юристы и политологи размышляют. — М., 1989. — С. 115.
9. Там само. — С. 117.
10. Кравченко Л. В. Справедливість як вибір. — К.: Молодь, 1998. — С. 188.
11. Правознавство: (Терміни. Афоризми. Прислів'я) / Упоряд.: П. М. Рабинович, В. І. Ваксмап. — Львів, 1995.
12. Тепденції розвитку українського суспільства (1994–2004 рр.): Соціологічні показники (таблиці, ілюстрації, коментарі). — К.: Ін-т соціології, 2005.
13. Дзнь. — 2000. — 29 січ. — С. 1.
14. Сатаповська О. В. Правовий пігілізм в українському суспільстві — причини та шляхи подолання // Правова культура і підприємництво. — К.; Донецьк, 1999. — С. 256–257.
15. Шемшученко Ю. Теоретичні засади концепції розвитку українського парламентаризму // Право України. — 1998. — № 1. — С. 48–49.
16. Козюбра М. І. Інфляція законів як джерело правового пігілізму // Право. — 1994. — № 1. — С. 3–12.
17. Тепденції розвитку українського суспільства (1994–2004 рр.): Соціологічні показники (таблиці, ілюстрації, коментарі). — К.: Ін-т соціології, 2005.

УДК 321.7+342.24

В. Г. Пищемуха,
*канд. іст. наук, доцент, завідувач кафедри
Міжнародного гуманітарного університету*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ, ФІЛОСОФСЬКІ ВИТОКИ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНИЙ СЕНС ПЕРСОНАЛІСТСЬКОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

Духовний telos європейського людства,
у якому укладений особливий telos
кожної пації і кожної окремої людини... це
пескіпченна ідея, до якої в сокровенності...
спрямоване все духовне становлення.

Едмунд Гуссерль.
«Криза європейського людства
і філософія», 1935

Для нас Європа піколи не була — і я смію
сподіватися, піколи не буде самоціллю...

Олександр Марк.
«Відстрочена цивілізація», 1955

У вивченні і описі становлення єдиної Європи домінують, переважно, подієво-історичний, інституціоналістський і правовий аспекти. Проблема інтелектуальної історії європейської інтеграції, її впливи на цей процес досліджена, а тим більше оцінена, на наш погляд, недостатньо.

У жовтні 1948 р., тобто через декілька місяців після Європейського конгресу в Гаазі, французький журнал «Еспрі» опублікував нарис Е. Муньє про Андре

Мальро. Дана публікація стала першою з серії статей головного теоретика філософії персоналізму, об'єднаних ним напередодні своєї смерті в книзі під назвою «Надія тих, що зневірилися. Мальро. Камю. Сартр. Бернанос». Ці дві події зближує спільність духовного контексту, в якому розвивалася європейська ідея в першій половині ХХ ст. Його характерною рисою було наростаюче усвідомлення кризи людини, як прояв перманентного «згасання Європи». Саме під впливом цієї кризи «всі без винятку персонажі Мальро перебувають у владі невблаганної, всепоглинаючої самотності...» [1] і «деколи можна подумати, що відчай, який відрізняє творчість Бернаноса, пронизував усе його життя, усі його виповнені важливого сенсу пророцтва...» [2].

Духовний розвиток Європи в цей період відмічений відчуттям кризи людини, що посилюється, і тривогою за її майбутнє перед лицем соціальних і науково-технічних змін. Першим відреагувало на зростаючу трагедійність людського існування мистецтво, яке виступило як засіб діагностування духовного стану людини європейської цивілізації. Страхітливі кубістські личини «Авіньйонських дівчат» (1907) П. Пікассо позначили не тільки не бачений раніше розрив із культурними традиціями попередніх епох, але й стали образним передбаченням тих жахів, які чекали людство у ХХ ст. Починалася епоха трагічності буття і екзистенціальної самоти людини, соціального і культурного нівелювання, втрати коріння, формування масової людини і торжество феномена натовпу.

Мистецтво ХХ ст. оперативно і вражаюче зафіксувало процес руйнування реальності оточуючого людину світу і втрату нею внутрішньої духовної стійкості, що підміняється механізмами «систематизованого і критичного об'єктивування проявів безумства» (С. Далі).

Констатація трагічної долі людини в умовах кризи європейської цивілізації, що поглиблювалася, стала загальним місцем і у філософії, особливо екзистенціалізмі. Завдяки блискучому поєднанню філософських здібностей і літературного таланту Сартра його ідеї та літературні герої якнайповніше втілили в собі принципову некоммунікабельність, фатально існуючу між індивідами. Болісна приреченість людини на спілкування з безліччю чужих і непізнаних індивідів приводить героя п'єси «За замкнутими дверима» (1944) до висновку, що «пекло — це інші люди».

До середини ХХ ст. проблема людини оформилася в самостійну галузь філософії. Мартін Бубер (1878–1965) констатував у роботі «Проблема людини» (1947) появу нової дисципліни — філософської антропології. Як її засновник виступив німецький філософ і соціолог Макс Шелер (1874–1928), чия творчість, особливо книга «Положення людини в космосі» (1928), справила вплив на М. Хайдеггера, М. Бубера, К. Ясперса та ін. Багато в чому ідеї Шелера стикаються з «діалогічною» антропологією М. Бубера, основні положення якої були висловлені в знаменитій книзі «Я і Ти» (1923). Погоджуючись з наявністю ситуації кризи людини, він не розділяв песимістичного фаталізму в погляді на її долю. У своїх роздумах Бубер прагнув намітити третій шлях, який дозволило би уникнути небезпек індивідуалізму і колективізму. З цією метою він ста-

вить у центр своєї філософії не індивіда і не колектив, а людину у взаємозв'язку з іншою людиною, який забезпечується через діалог: «Основні слова суть не окремі слова, але пари слів. Одне основне слово — це поєднання Я–Ти... Основне слово Я–Ти може бути сказано тільки всією істотою. Зосередження і сплав в цілісну істоту не може здійснитися ні через мене, ні без мене: я стаю Я, співвідносячи себе з Ти; стаючи Я, я говорю Ти.

Всяке дійсне життя є зустріч» [3].

Вчення М. Бубера, як «філософа зустрічі», проголошує можливість і створює духовні передумови справжньої спільності між людьми і людського братства. Це довів досвід Опору і фронтового товариства, в цьому напрямі розвивалася думка А. де Сент-Екзюпері на сторінках книги «Військовий льотчик» (1942). Ця трагічна книга про поразку Франції в 1940 р. пронизана непохитним відчуттям прийдешньої перемоги: «Моя духовна культура заснована на культурі Людини в окремій особі. Протягом століть вона прагнула показати Людину, подібно тому, як вона вчила б бачити собор у купі каміння. Вона проповідувала Людину, яка була вище окремої особистості... ми втратили Людину. А втративши людину, ми позбавили тепла те саме братство, яке проповідувала наша культура... Потрібно відновити Людину... Вона — джерело моєї перемоги...» [4]. Навряд чи можна вважати А. де Сент-Екзюпері адептом якої-небудь філософської доктрини, але як геніальний письменник він тонко уловлював дух своєї епохи.

Його думки перекликалися з ідеями видатного французького релігійного мислителя Жака Марітена (1882–1973). Щодо стану західної цивілізації висновки Ж. Марітена були традиційно песимістичними: «...Саме досвід горя і катастрофи навчив нас; цивілізація збагатилася тим, що перед нею відчинилися двері пекла, яким постав внутрішній світ людини, що стала жертвою самої себе...» [5]. Але, на відміну від багатьох інших філософів, Ж. Марітен не залишає людину наодинці з її трагедією, він висуває концепцію нового гуманізму, яка увійшла до історії ідей як «інтегральний гуманізм» і була викладена в його головному творі «Інтегральний гуманізм» (1936).

Термін «інтегральний» широко застосовувався в лексиконі ХХ ст. Наприклад, у 1900 р. він був використаний Ш. Моррасом у назві статті «Інтегральний націоналізм», що містила основні положення його знаменитої політичної доктрини. Ж. Марітен вкладав у цей термін ідею інтегрального, всеосяжного підходу до людської особи, який поєднував природні, людські і божественні засади. Тільки крізь призму цієї двоєдності, вважав він, може бути розв'язана головна проблема людини.

Проблема європейської людини яскраво втілилася в тоталітарному переродженні суспільства. До середини ХХ ст. цей процес досяг своєї вершини і отримав розгорнене концептуальне осмислення в думках європейських інтелектуалів. Боротьба з тоталітаризмом створила не тільки «дух Опору», але також стала важливим витокom «філософії надії». Одним з її найзначущих проявів з'явилася ідеологія персоналістського федералізму, у підґрунті якого знаходилося однойменне філософське вчення.

У персоналізмі людина постає як унікальна суб'єктивність, що становить найвищу цінність і потребує глибинного розуміння. Початковим положенням у процесі її пізнання може служити думка І. Канта про те, що людина не може ні за яких обставин сприйматися як засіб досягнення індивідуальних або суспільних цілей, вона виступає «як мета сама по собі»: «У всьому створеному все що завгодно і для кого завгодно може бути спожито лише як засіб; тільки людина ...є мета сама по собі» [6].

Першими зайнялися розробленням нового вчення німецькі філософи, головним чином М. Шелер (1874–1928) і В. Штерн (1871–1938). Як засадничу категорію концепції людини німецький персоналізм запровадив поняття «особа» (Person), розмежовувавши його з поняттям «особистість» (Personlichkeit), яка «в розумінні персоналістів виступає тільки у вигляді деякого динамічного соціального нашарування на якості “незмінної” особи, і, як така, не являє особливого наукового інтересу» [7]. Особа, як цілісна єдність тіла і духу, є потенційною можливістю для становлення і розвитку особистості, її фізична і духовна енергія є «підводною» частиною людської індивідуальності.

На початку 30-х рр., коли дослідження персоналістів у Німеччині почали загасати, у Франції вони одержали друге дихання.

Як і інші значні інтелектуальні явища, французький персоналізм мав складну систему духовних витоків і соціально-політичних передумов. Зокрема, його поява була пов'язана з процесом самореалізації молодого покоління європейців. Неможливо виділити домінуючий мотив, який ініціював духовні шукання Е. Мунье (1905–1950), О. Марка (1904–2000), Д. де Ружмона (1906–1985), А. Брюгманса (1906–1997) і їхніх однодумців. Вони почали формулювати своє вчення в умовах наростаючої економічної кризи, яка, поза сумнівом, загострила їх сприйняття європейського занепаду. Е. Мунье прямо вказав на значення цієї обставини в зародженні французького персоналізму, але все таки бачив у ньому швидше лише каталізатор або симптом більш глибоких процесів: «Цей напрям думки народився в ході кризи 1929 року, що похоронним дзвоном сповістила про кінець європейського благополуччя... Тривогам і бідам, які тоді почалися, одні давали чисто технічне пояснення, інші — чисто моральне. Деякі молоді люди вважали, зі свого боку, що зло має одночасно економічний і моральний характер, що воно корениться і в зовнішніх структурах, і в серцях людей...» [8].

Істотним компонентом персоналістської концепції зорієнтованої зовні особистості є протиставлення її замкнутому в собі індивіду. «Філософії відчаю» Сартра і Мальро персоналісти протиставляли надію на те, що особа — це не самотня екзистенція, що страждає від самоти і безнадійності, а істота, здатна подолати цивілізаційну драму раціональної свідомості і знайти своє призначення: «Узяти на себе відповідальність за долю “іншого”, розділити з ним його засмучення і радість, його турботи — словом, “захворіти ним”» [9].

Суспільний ідеал персоналізму протистояв як буржуазному суспільству, так і тоталітарним режимам. З позицій особистісного існування була запропонована комплексна трансформація системи політичної влади і економіки, державного устрою і міжнародних відносин, освіти і виховання.

Розглядаючи персоналізм як двигун історії, Е. Муньє закликав до нового Ренесансу європейської цивілізації, «...щоб впливати на історію за допомогою певного типу войовничого мислення» [10].

У контексті цієї великої телеологічної задачі група молодих французьких філософів — персоналістів, що групувалися в 30-ті рр. навколо невеликих журналів, включила у свою філософську концепцію людини державно-правову проблематику, створивши нову модель федералізму. Наповнення персоналізму федералістським змістом відбувалося органічно, цю двоєдність завжди підкреслювали самі лідери персоналістської думки, чи то Жан Лакруа (1900–1986) з «Еспрі» [11] або О. Марк з «Нового Порядку»: «Федералізм — це персоналізм. Це не людина взагалі, а особа, яка надихає федералістський гуманізм... долаючи заботи індивідуалізму, персоналізм зміг зустріти федералізм» [12].

Виступаючи як складова частина філософського вчення і орієнтуючись на вирішення фундаментальних проблем людського буття, персоналістський федералізм найменше був обтяжений юридичною термінологією і не був, на відміну від багатьох інших європейських проєктів, цілісною державно-правовою системою. Усі правові і державні форми європейської федерації повинні були визначатися головними цілями персоналістського оновлення європейської цивілізації. Подібно персоналізму, який розглядався його творцями в якості не філософії, а «головної орієнтації людства» (Ж. Лакруа), однойменний федералізм не може бути зведений лише до однієї з течій правової думки. Він був більш багатомірний і зміг привернути до себе увагу людей, стурбованих загальними проблемами долі Європи.

У процесі пошуку виходу з духовного і політичного безвиходу, в якому опинилася Європа, багато хто звертався до персоналістської відповіді на виклик часу, сприймаючи разом з його загальними філософськими положеннями також ідеї федералізму. Ця тенденція найвиразніше проявила себе в кінці 40-х рр., коли суспільний активізм руху Опору трансформувався, зокрема, в європейський рух. Д. де Ружмон констатував у 1949 р.: «Збоку здається дивним, що я помістив персоналізм в основу нашого руху. Вірно, що багато маленьких груп, що утворилися спонтанно в таборах і макі, нічим не зобов'язані цьому вченню. Але не менш вірно, що основні персоналістські теми і його лексикон знову настирливо з'являються у всіх документах, які відзначають віхами етапи руху до єдиної Європи... Серед інших сумісних впливів він залишається, як мені здається, найбільш постійним і найбільш розпізнаваним» [13].

Одним із перших філософів-персоналістів, які звернули увагу на федералістські ідеї, був О. Марк. Його духовний розвиток в даному напрямі пройшов, як мінімум, два етапи. Перший з них хронологічно охоплює 30-ті роки, коли на сторінках таких журналів, як «Новий Порядок», «Еспрі», «Плани», публікується безліч статей молодого філософа. У них він поступово вводить федералістську проблематику в загальний контекст персоналістської філософії, намагаючись конкретизувати програмну тезу першого маніфесту руху «Новий порядок» від 31 березня 1931 р.: «Ні індивідуалісти, ні колективісти, ми — персоналісти». Базовою основою цих відносин повинні були стати автономні

соціальні об'єднання, що дозволяють подолати централізацію державного управління суспільством, що придушує особу: «Держава Нового порядку, яку він проголошує, буде на службі у суспільстві: ініціатива належатиме комунам, корпораціям і різним проміжним об'єднанням» [14].

Концепція персоналістського федералізму передбачала органічну сполуку державного механізму з різними громадами, які знаходилися б на «рівні людини»: регіональні утворення в рамках національних держав, профспілки і автономні співтовариства робітників на заводах, квартальні комітети в містах і т. ін. Д. де Ружмон у роботі «Політика особи» (1957) констатував, що на відміну від лібералізму, що впливає з індивіда, «придуманого юристами в сукупності його прав, а насправді залежного від доброї волі держави, закони, засновані на особі, зобов'язані врахувати, по-перше, різноманітності особисті, потім місцеві, а потім регіональні» [15]. Передчуваючи європейську політику регіоналізму, О. Марк писав у статті «Революційний федералізм» (1932): «Конкретна батьківщина, тобто район, є творчим елементом і реальною підставою нашого федералізму. Район є “сферою” і природним захистом людини з плоті і крові. Отже, треба, щоб ця материнська берегиня багатства і самотності людини могла протистояти будь-яким спробам централістської тиранії. Будь-яка революція, яка не має у своїй підставі регіоналізм, приречена на відхилення, яке можна кваліфікувати як якобінське» [16].

При цьому персоналісти добре розуміли і враховували проблему можливих наслідків децентралізації всіх сторін суспільного життя. У пошуках балансу між єдністю і різноманітністю, вони одними з перших серед федералістів вийшли на принцип субсидіарності. Син протестантського пастора Д. де Ружмон і О. Марк, що прийняв за переконанням у 1933 р. католицизм, не могли пройти повз папської енцикліки *Quadragesimo Anno* (1931), в якій цей принцип одержав класичне визначення. Становляча його суть теза «*in dubio pro libertate*» («у разі сумніву — на користь свободи») цілком відповідала персоналістській ідеї людини.

Стосовно сфери міжнародних відносин, ідеї персоналістського федералізму поступово переросли в обґрунтування європейського наднаціонального будівництва. Ця тенденція проявила себе вже в книзі «Молода Європа» (1933) і у ряді інших публікацій О. Марка того часу. Але перемога фашизму в Німеччині і зростання загрози загальноєвропейської війни тимчасово ослабили цей процес.

У момент свого виникнення персоналістський федералізм виявився антитезою як буржуазній демократії, що опинилася в кризі, так і набираючому силу тоталітаризму. Ця обставина визначила його термінологію: «Саме з цих років Марк дедалі більше усвідомлено еволюціонує... бере за правило ставити звичне слово “федералізм” і відповідний прикметник із відтінком “персоналізму” або “персоналіста”... Коли конформізм ідей і збочення лексики були на своїй вершині, виникла гостра необхідність мобілізувати все те, що було ще здатне чинити опір тиранії... Потреба у свободі у той час... що полягала в ідеї федерації, була запропонована як гасло силам Опору» [17].

У 1943 р. О. Марк уник арешту, переховуючись у Швейцарії, і на замовлення університету в м. Фрібург зайнявся складанням збірки вибраних текстів Прудона. Ця обставина стала мотивом уперше прочитати всі твори видатного теоретика анархістського соціалізму і стати його переконаним однодумцем. Так відбулася, за словами Б. Вуайєна, «запізніла, і навіть дещо підозріла у своїх засадах зустріч — відтепер і назавжди».

У міру того, як війна наближалася до свого закінчення, у всіх учасників боротьби з фашизмом актуалізувалося питання про майбутню долю Європи. Відгукуючись на виклик часу і в кращих традиціях персоналістської залученості, О. Марк пише книгу «Пришестя робочої Франції. Традиції і устремління французьких трудящих» [1945].

На сторінках цієї книги О. Марк дійшов висновку, що тільки федералістська модель суспільного устрою Франції може бути справжньою альтернативою державному монополізму, заснованому на марксистській доктрині. У даному творі О. Марк однозначно використовував вираз «інтегральний федералізм» для позначення своєї теорії громадівського федералізму. Це формулювання, на думку Б. Вуайєна, сходить до того періоду, коли О. Марк і його друзі-персоналісти намагалися організувати фронт європейської молоді проти тоталітарної загрози. Враження і висновки про цю діяльність О. Марк виклав у книзі «Молода Європа» (1933). На її сторінках він уперше застосував вираз «інтегральний федералізм», протиставивши його «інтегральному націоналізму» деяких фламандських прихильників ідей групи «Новий Порядок». Але тільки з середини 40-х рр. це формулювання стало широко використовуватися ним у своїх роботах, «воно вийшло за межі суто словникового простору, найчіткіше містячи в собі усвідомлення як переслідуваної мети, так і засобу для її досягнення» [18].

Уявляється, що в даний час щодо введеного О. Марком терміна «інтегральний федералізм» необхідні певні уточнення, за якими криється більш адекватне розуміння процесу становлення європейського федералізму.

Спроба прослідкувати розвиток даного напрямку європейського федералізму як у змістовному, так і в термінологічному значенні була зроблена в реферативній збірці, виданій ІНІОН РАН в 2000 р. [19]. Третя частина цього видання, озаглавлена «Європейський федералізм — “інтегральний” і “персоналістський”», містить, переважно, огляд рецензії книги Л. Румхельда «Інтегральний федералізм. Модель для Європи», опублікованої в американському журналі «Телос», а також матеріалів колоквиуму (1994) «Персоналістський федералізм і майбутнє Європи». Перехід від огляду книги про інтегральний федералізм до матеріалів колоквиуму про персоналістський федералізм здійснений за допомогою фрагмента, який містить наступне положення: «Подальшим розвитком концепції інтегрального федералізму став його “персоналістський вимір”. ...На колоквиумі був присутній сам О. Марк... видатний представник “персоналістського федералізму”, починаючи з 30-х років...». Постає запитання: винесені в заголовок реферативного огляду терміни є синонімічними або відображають етапи розвитку одного з видів європейського федералізму?

Уявляється, що термін «інтегральний федералізм» із лінгвістичної точки зору виник як елемент еволютивного розвитку мови в певний час (діахронія), коли він відобразив і закріпив збагачення персоналістського федералізму ідеями Прудона. Канадський дослідник Крістіан Рой, який скрупульозно вивчив ранню стадію цього процесу, дійшов висновку: «...відмінність між персоналізмом і інтегральним федералізмом має лише діахронічну спрямованість в історично нестійкому контексті однієї і тієї ж думки» [20]. Пізніше, з кінця 40-х рр., термін інтегральний федералізм дозволяв також ідентифікувати О. Марка і його однодумців як специфічне явище на загальному тлі європейського руху. Тому, наприклад, хоча у своїй обширній творчості Д. де Ружмон практично не застосовував сам вислів «інтегральний федералізм», він іноді ототожнюється з його ім'ям, підкреслюючи сумісну участь з О. Марком та іншими персоналістами в післявоєнному європейському проекті, їх ідейну відмінність від інших федералістських течій, зокрема, представленої А. Спінеллі (1907–1986). Таким чином саме поняття «персоналістський федералізм» найбільш адекватно відображає ту доктрину європейської єдності, яка почала складатися на початку 30-х рр. і одержала своє організаційно-політичне втілення в одній з найвпливовіших течій європейського руху після Другої світової війни.

Термінологічна ситуація ускладнюється існуванням в одній лексичній ніші ще одного — третього — терміна. У згаданому реферативному огляді міститься твердження, що на сторінках журналів «Еспрі» і «Новий Порядок» розроблялася персоналістська доктрина, як основа «глобального» або «інтегрального федералізму».

Але існують різні практики застосування поняття глобальний федералізм. У одних випадках він дійсно ототожнюється з інтегральним. Так у статті, опублікованій в газеті італійського руху «Ліга Півночі» «La Padania» і присвяченій смерті О. Марка, стверджується: «Коріння “інтегрального федералізму”, перейменованого недавно в “глобальний федералізм”, ми знаходимо у Олександра Марковича Ліпінського...» [21]. Далі в статті інтегрально-глобальний федералізм протиставляється інституційній моделі федералізму, яка, як правило, асоціюється з ім'ям А. Спінеллі, одного з авторів знаменитого федералістського документа «Маніфест Вентотене»: «...школа Марка уважніше відноситься і краще готова до зіткнення з внутрішньою еволюцією (або інволюцією) в державах-націях. От чому глобальний федералізм в реальності представляється важливішим у відношенні до гамільтонівського федералізму, от чому він зберігає сьогодні потужність в ідеальному і політичному планах».

Іншу інтерпретацію терміна дає спеціалізований енциклопедичний словник по федералізму: «В рамках зарубіжної наукової думки сформувалася ще одна теорія Ф. (багато хто відзначає її утопічний характер) — “глобальний Ф.”, ідейною основою якого став Маніфест Вентотене в 1941. Його значення полягає в обґрунтуванні організації світової спільноти держав, при якому кожна з них повинна перетворитися на один з його осередків. Це припускає створення “всесвітнього уряду”, заснованого на принципах кооперації, інтеграції, субсидіарності» [22].

Таким чином визначення «глобальний» відображає в кожному з даних прикладів один з аспектів певної федеральної теорії, але не охоплює її в цілому. З цього виходить неоднозначність терміна та виникають суперечності в процесі його застосування.

Суперечність у диференціації інтегриської та персоналістської складових федералізму іноді зумовлена також неадекватною оцінкою ролі ідей Прудона в становленні і збагаченні як філософії персоналізму в цілому, так і відповідної федеративної моделі, зокрема. Персоналісти не заперечували своєї ідейної близькості з соціально-філософськими поглядами Прудона, але не вони склали витoki цієї філософської течії. Проте саме залучення ідей Прудона з метою обґрунтування можливості всебічної федералізації «знизу» всієї суспільної структури на користь особи наклало на персоналістську модель європейського федералізму відбиток утопізму. Це відноситься, перш за все, до його інтегриської складової. У 1995 р. Д. Дж. Елейзер, у той час директор Центру вивчення федералізму Темплського університету і президент-засновник Міжнародної асоціації центрів дослідження федералізму, писав: «Порівняльні дослідження федералізму можна, в першому наближенні, підрозділити на 3 основні групи:

1) федералізм в англomовних країнах, зокрема колоніальний федералізм, наприклад, в Британській імперії (8; 31; 49);

2) федералізм в германомовних країнах, перш за все в Німеччині і Швейцарії (20; 23);

3) федералістські ідеології і проекти, що висувуються здебільшого філософами — прихильниками утопічних федеративних систем (34; 35; 47)» [23].

Поза сумнівом, до третьої групи автор відносить, перш за все О. Марка, оскільки перші два джерела, на які він посилається, є його роботами 1948 р.: «На рівень людини. Федералістська революція» і «Принципи федералізму».

Видається, що дана думка занадто категорична. О. Марк і ті його соратники, які активно розробляли різні аспекти європейської моделі федералізму, ніколи не були доктринерами і постійно перебували у творчому пошуку. Ще в 1950 р. Е. Мунье попереджав їх: «Федералізм як очолююча утопія повністю відповідає ідеям персоналізму: але очолююча утопія, будь вона пацифістського або федералістського гатунку, ніколи не повинна перетворюватися на застиглу догму і не враховувати конкретних обставин, навіть якщо вони їй суперечать» [24]. Цей висновок може бути адресований, перш за все, О. Марку і Д. де Ружмону, які значно більше всіх філософів-персоналістів займалися питаннями федералізму і залишили величезну творчу спадщину. Але саме ці роботи свідчать, що ідеї Прудона склали тільки частину широкого інтелектуального поля їхньої духовної активності, повертаючи, у ряді випадків, особливу увагу своєю методологічною значущістю. Цей чинник особливо помітний на першому етапі становлення післявоєнного європейського федералістського руху, пізніше лінія Прудона адсорбується в загальному федералістському дискурсі.

Про це свідчать, наприклад, статутні положення Спілки європейських федералістів (U.E.F.), чие відродження в 1973 р. було пов'язане з консолідацією її

учасників на загальній стратегічній платформі: «Впевнені, що всі народи, групи і індивіди мають природне право організувати своє життя згідно зі своїм прагненням, що спільні проблеми повинні бути розв'язані на основі загального демократичного права, надихаючись творами І. Канта, А. Гамільтона і П. Ж. Прудона, які були серед перших, хто зайнявся цими проблемами в нашому світі, розвиваючи ідею єдності в різноманітті, і яких на цій підставі розглядають як батьків федералізму...» [25]. В офіційній історичній довідці «U.E.F., від витоків до наших днів» О. Марк особливо виділений як перший генеральний секретар цієї організації і при цьому представлений як «письменник “інтегрального федералізму”». Але далі його ім'я все ж таки ототожнюється з ширшим поняттям «персоналістського федералізму»: «Після першої міжнародної наради в Амстердамі в квітні 1947, U.E.F. провів свій перший Європейський конгрес в Монтрі... Цей конгрес був відмічений персоналістськими ідеями Дені де Ружмона ...Анрі Брюгманса... і Олександра Марка» [26].

Незабаром після цих конгресів Робер Шуман виступив зі своєю знаменитою декларацією, яка поклала початок практичній реалізації європейської ідеї. На той момент серед різних концепцій створення єдиної Європи помітне місце займала модель персоналістського федералізму. Закладений в ній *telos* продовжує наповнювати значенням усі аспекти того процесу, який іменується «європейською інтеграцією». На доктрину персоналістського федералізму в цілому розповсюджується оцінка, яка міститься в статті газети «Le Monde», присвяченій О. Марку у зв'язку з його смертю, бо вона «...намітила програму єдиної Європи, яка... повинна докорінно змінити країни Європи і людське суспільство в цілому» [27].

Література

1. Мунье Э. Андре Мальро — ослепленный завоеватель // Мунье Э. Падежда отчаявшихся. — М., 1995. — С. 17.
2. Мунье Э. Исторический сверхнатурализм. Жорж Берпапос // Там само. — С. 185.
3. Бубер М. Я и Ты // Бубер М. Два образа веры. — М., 1995. — С. 16, 21.
4. Септ-Экзюпери А., де. Воспный летчик // Септ-Экзюпери А., де. Пласта людей. — Кишинев, 1973. — С. 327, 328, 334.
5. Маритен Ж. Интегральный гуманизм // Маритен Ж. Философ в мире. — М., 1994. — С. 17.
6. Капт И. Критика практического разума // Соч.: В 6 т. — М., 1965. — Т. 4 (1). — С. 414.
7. Стродс А. Д. Немецкий персонализм. — Рига: Зинатис, 1984. — С. 3-4.
8. Мунье Э. Персонализм // Мунье Э. Манифест персонализма. — М., 1999. — С. 524.
9. Там само. — С. 480.
10. Рикёр П. История и истина. — С.Пб.: Алетейя, 2002. — С. 156.
11. Лакруа Ж. Персонализм: истоки — основания — актуальность // Лакруа Ж. Избранное: Персонализм. — М., 2004. — С. 127.
12. Vouyenne B. Genese du federalisme marcieu // L'Europe en formation. — Hiver 2000 — printemps 2001. — № 319-320. — P. 29.
13. Rougemont D. de. Le mouvement europeen // Oeuvres completes de Denis de Rougemont. Ecrits sur L'Europe. — Paris, 1994. — Vol. 1: 1948-1961. — P. 76.
14. Vouyenne B. Вказ. праця. — P. 16.
15. Kinsky F. Federalisme et personalisme // L'Europe en formation. — Etc 1998. — № 309. — P. 7.
16. Vouyenne B. Вказ. праця. — P. 19-20.
17. Там само. — P. 23.
18. Там само. — P. 26.

19. Европейский федерализм: современные тенденции / АО/РАП ИШИОП. Центр социальных науч.-информ. исслед. Отд. ист. наук; Отв. ред. вып. А. А. Твердохлеб. — М., 2000. — 84 с.
20. Roy C. Alexandre Marc et la jeune Europe (1904–1934): L'Ordre nouveau aux origines du personnalisme, suivi de Keller T. Le personnalisme de l'entre — deux — guerres entre l'Allemagne et la France. — Nice: Presses d'Europe, 1999. — P. 13.
21. Lega A. Adieu a Alexandre Marc, prophete du federalisme global // La Padania. — 2000. — 11 avril. — <http://old.lapadania.com/index4.htm>
22. Федерализм: Энцикл. словарь. — М.: ИНФРА, 1997. — С. 251.
23. Элейзер Д. Дж. Сравнительный федерализм // Полис. — 1995. — № 5. — С. 107–115.
24. Мутье Э. Вказ. праця. — С. 531.
25. Les Statuts de l'U.E.F. — <http://fr.federaleurope.org/index.php?–89>
26. L'UEF, de ses origins a nos jours — <http://fr.federaleurope.org/index.php?–51>
27. Voyenne B. Alexandre Marc: un pionnier du federalisme europen // Le Monde. — 2000. — 4 mars.

УДК 342.24

Я. В. Лазур,

аспірант юридичного факультету Ужгородського національного університету, помічник-консультант народного депутата України

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ АВТОНОМІЇ

Для багатонаціональної України існує нагальна потреба у вирішенні комплексу правових, політичних та соціально-культурних проблем, пов'язаних зі створенням необхідних сприятливих умов для всебічного розвитку національних меншин. Тому розроблення державної політики щодо національних меншин, включаючи конституційно-правові засади її регулювання, є актуальною проблемою теоретичного і практичного характеру. Наявність у державі значної кількості національних меншин висуває проблему забезпечення їхніх специфічних прав та свобод, особливої уваги потребує забезпечення саме колективних прав національних меншин. Проблема ускладнюється тим, що якщо в більшості європейських країн правовий статус національних меншин ґрунтується на досвіді багатьох десятиліть та розвиненій традиції політичної і культурної самоорганізації національних, мовних, релігійних меншин, то в Україні становище інше. У роки радянської влади, починаючи з відмови від ідеї національно-персональної автономії та ліквідації в 30-х роках ХХ сторіччя національних адміністративно-територіальних одиниць, національні меншини не мали закріпленого конституційно-правового статусу, який би міг гарантувати забезпечення колективних прав та пов'язане з ними їх право на самоорганізацію. А тому сьогодні в Україні здійснюється пошук оптимальних шляхів розвитку правового регулювання процесів самоорганізації національних меншин, пріоритетне місце серед яких займає впровадження якісно нового інституту національно-культурної автономії в Україні.

Проблематика національно-культурної автономії є актуальною і становила предмет дослідження багатьох сучасних вітчизняних науковців, зокрема: